

Pratarmė

Dešimtmečiais klaidžiojant Kinijos civilizacijos istorijos labirintais, regint jos kultūros formų įvairovę, atsiveria daug įstabių šios šalies estetinės minties ir meno versmių. Gilinimasis į prieš daugelį šimtmečių susiformavusių rafinuotą kinų poeziją, kaligrafiją, peizažo tapybą atskleidžia naujas pažinimo erdves. Netikėtai išvelgi daugeliui Vakarų kultūros tradicijoje išaugusiems žmonėms nepastebimas įvairiais simboliniais kodais užšifruotas gelmines prasmes, formas, spalvas ir atspalvius. Kitaip suvoki kinų kultūros tradicijoje išsiskristalizavusią „meno kelio“ ideologiją, požiūrį į gyvenimą kaip meną ir meno traktavimą kaip aukščiausią vertybę, suteikiančią žmogaus egzistencijai prasmę. Kitoje vertybių plotmėje tuomet skleidžiasi ir kinų menininkų atsiribojimas nuo išorinio pasaulio šurmulio, vienatvės ilgesys, nuolatinis natūralios gamtos prieglobsčio siekinys. Iš čia plaukia *Gamtos ir jai būdingos spalvų ir formų įvairovės, kaip aukščiausios tiesos buveinės bei Mokytojo, suvokimas*. Tai neišvengiamai keičia ir besigilinančiojo į šių simbolių, metaforų, estetinių užuominų pasaulį individo pasaulėžiūrą, vertybines nuostatas. Tačiau šios kinų civilizacijos erdvėje susiformavusios savitos gyvenimo ir kūrybos filosofijos pažinimas pasiekiamas ne iš karto. Jis reikalauja kryptingų valios pastangų, kitokių pasaulėžiūrinių, gyvenimiškų nuostatų, atsiribojimo nuo sąmonėje suformuotų stereotipų, sugebėjimo skverbtis į kitą nepažįstamą vertybių ir simbolių pasaulį.

Jau nuo seniausių laikų Kinijoje susiklosto savitas požiūris į kultūrą, kuris apsprendžia ir kitų Rytų Azijos civilizacijų (Korėjos, Japonijos) raidą. Skirtingai nei Vakaruose, kur sąvokos „kultūra“ kilmė išplaukia iš dirvos kultivavimo, Senovės Kinijoje kultūra (*wen*) visų pirma siejama su žmogaus kūno pagražinimu. Vėliau iš *wen* sąvokos išsirutuliojo kitos semantinės prasmės, iš kurių svarbiausios yra pagražinimas, spalva, rafinuotumas, literatūra, grožis ir galiausiai *kultūra* bei *civilizacija* plačiąja prasme. Su *wen* sąvoka susijusi civilizacijos idėja ilgai niui kinų tradicinėje estetikoje ir mene sujungia socialinės ir kosminės tvarkos (harmonijos) principus, kurie veikiant konfucinei ideologijai yra orientuojami į tobulus praeities kultūros, estetinės minties ir meno modelius.

Kalbėdamas apie kinų kultūros sampratą savitumą, norėčiau atkreipti skaitytojų dėmesį, kad jos prasmų laukas skleidžiasi opozicijoje tam, kas yra grubu, ne kultivuota, svetima kultūringumui, asmenybės intelektualiam ir estetiniam tobulėjimui. Štai kodėl kinų tradicinei estetikai ir menui būdingas ypatingas dėmesys išsilavinimo įvairiapusiškumui, „trijų didžiųjų kinų menų“ (kaligrafija, tapyba, poezija) meninės išraiškos priemonių pažinimui, energetiniam kūrybos užtaisui, atkaklumui ir kruopštumui kiekvienoje kūrybinės veiklos srityje, nes būtent tai idėjai, dirbiniui, jo plastinei formai suteikia akulturacijos ženklų pažymėtą dvasingą ir estetiškai subtilų pavidalą.

Weng Fu „Žvejo džiaugsmas“. 1410 m. Tušas, popierius

Prisimenant kinų menų hierarchijoje iškilusius rafinuotus dailiuosius menus – kaligrafiją ir tapybą – išnyra energetikos ir harmonijos kupinos ženklinės vaizdinės struktūros, kurios spontaniškai skleidžiasi kaligrafijos ir tapybos paveikslų erdvėje. Tačiau bene giliausiai kinų estetinio fenomeno, ko gero, netgi tiksliau būtų pasakyti *estetinio meninio kanono* savitumas atsiskleidžia Šiaurės ir Pietų Song dinastijų valdymo laikais didžiųjų kinų meistrų sukurtuose peizažo tapybos kūrinuose. Juose akivaizdus pasaulinėje tapyboje lygių neturintis jautrių tonų kolorito, erdvinių santykių, kompozicijos, piešinio, plastinės kultūros vientisumas. Suvokėją žavi subtilus linijų, gamtos formų, ritmų žaismas, neįprasti perspektyvos, kompozicijos sprendimai, kelių skirtingų planų meistrišku sugretinimu perteiktas atmosferos erdviškumas, jautriai į paveikslą vaizdinę sistemą įkomponuotos kaligrafinės struktūros. Šie ūkuose paskendusius kalnus, miškus, sraunius upelius vaizduojantys peizažai giliai perteikia estetinių užuominų, neišsakymų kupinus metafizinius būties harmonijos ir gamtos grožio jausmus.

Vakarų dailės tradicijos suformuotas meno mylėtojas, žvelgdamas į didžiųjų Song tapybos meistrų nutapytus peizažus, netgi nepažindamas jų slėpingos simbolikos ir vaizdinės sistemos savitumo, tikriausiai pajus jų aukštą plastinę ir kolorito kultūrą, gebėjimą glaustu tapymo stiliumi ir minimaliomis meninės išraiškos priemonėmis jautriai perteikti būties pilnatvės ir išintymaus sąlyčio su gamtos grožiu gimstančios harmonijos jausmus. Skverbdamasis į peizažo vaizdinių sistemą ir intuityviai mėgindamas atskleisti jame slypinčius simbolinius kodus, žiūrovas, priklausomai nuo jo išsilavinimo, gražbylystės ir vaizduotės polėkių, galės daugiau ar mažiau prasmingai samprotauti apie paveiksle slypinčias metafizines gelmes. Tačiau, pasineriant į kinų peizažo tapybos simbolių ir metaforų pasaulį, iškart kyla natūralus klausimas: ar tai imanentinės paties paveikslą estetinės savybės, o gal tik europietiškos mąstysenos iš išorės primetamos, kūrinį suvokiančio žiūrovo nuotaikos?

Daugelis žinančių Rytų Azijos dailės tradicijų poveikį Vakarų impresionizmui, regėdami kinų tušo tapybos paveiksluose vaizdingus gamtovaizdžius su žydinčių slyvų motyvais, suvokia juos panašiai kaip Vakarų impresionistinės dailės kūrinius, kuriuose siekiama, išsiveržus iš tamsios dailininko dirbtuvės į plenerą, perteikti supančios gamtos grožio spalvingą gaivumą. Tačiau tikrovėje tokios savaime suprantamos analogijos yra svetimos tradicinei kinų peizažo tapybos estetikai ir didžiųjų tapybos meistrų siekiams. Peizažo tapyba čia įprasmina kitus

dalykus, o žydinčias slyvas peizaže vaizduojantis meno kūrinys įgauna kitas funkcijas nei Vakarų kultūroje. Pirmiausia, pagrindiniai kinų dailininko kūrybiniai siekiai yra nukreipti į subjektyvaus, atsitiktinio, neesminio prado pašalinimą ir amžinos, nekintamos, gelminės reiškinių esmės atskleidimą. Kita vertus, aptariamas motyvas savo užslėptomis simbolinėmis prasmėmis yra artimesnis Bizantijos dailės tradicijoje kultivuojamai religinei ikonų, o ne moderniai Vakarų pasaulietinei tapybai, kadangi žydinčias slyvas vaizduojantis peizažo ritinėlis kinui yra, regis, simbolinis dievybės įsikūnijimas. Vadinasi, tarp Dievo ir Gamtos sąvokų čia tarsi brėžiamas lygybės ženklas, kadangi gamtos formų grožis daoizmo ir čan šalininkams yra ryškiausias dieviškosios kūrybinės galios įsikūnijimas. Todėl žydinčios slyvos motyvo ar peizažo vaizdinių sistemos kontempliacijos aktas daoizmo, čan adeptams įgauna kitas vos ne religines dvasinio apsisvalymo ir sąmonės nuskaidrėjimo funkcijas. Ir galiausiai, peizažuose vaizduojami keliai, takeliai ir klystkeliai gamtos pasaulio platybėse tarp gilių kalnų tarpeklių ir vandens srautų simbolizuoja brandžios kūrybingos asmenybės dvasinių ieškojimų kelią.

Pirmąjį postūmį domėtis Rytų Azijos kultūromis patyriau dar besimokydamas Kauno meno mokykloje, kur bendravau su Liudu Truikiu ir buvau stipriai jo paveiktas. Tai paskatino orientalistinėms studijoms Maskvos Lomonosovo Universitete. Studijuodamas Filosofijos fakultete daug laiko praleisdavau paskaitose gretimame pastate įsikūrusiame šio universiteto Azijos ir Afrikos tautų institute. Čia kitų fakultetų studentai turėjome galimybę fakultatyviai lankytis humanitarinio profilio srautinėse paskaitose, išskyrus kinų kalbos studijas, kurios vyko mažose grupėse. Tuomet kinų klasikinės peizažo tapybos, kaligrafijos ir poezijos atradimas tapo vienu svarbiausių mano intelektualinę evoliuciją ir mokslinius interesus nulėmusių veiksnių, skatinusių nuolatinį grįžimą prie kinų estetikos ir meno temų. Dar studijų metais susipažinau su daugeliu žymiausių rusų orientalistų, tačiau labiausiai mano mokslinius interesus paveikė pažintis su garsiu komparatyvistu, japonistu ir sinologu akademiku Nikolajumi Konradu. Studijų metais mano artimais draugais tapo būsimi žymūs sinologai Vladimiras Maliavinas ir Artiomas Kobzevas, su kuriais kartu lankiausi įvairiuose akademiniuose renginiuose ir skaičiau pranešimus daoizmo tematikai skirtose konferencijose.

Po studijų grįžęs į Lietuvą, greta pagrindinių mokslinių interesų – filosofijos istorijos, estetikos ir meno filosofijos, daug energijos skyriau orientalistų asociacijos kūrimui, įvairių komparatyvistinių ir orientalistinių tyrimo centrų, konferencijų organizavimui, vėliau profesionalių įvairių Rytų kraštų specialistų rengimui. Lygiagrečiai skelbiau įvairiems orientalistikos ir komparatyvistikos aspektams skirtus mokslinius darbus. Jau nuo studijų laikų man dvasiškai artimiausia tapo žmogaus santykių svarbą su gamta aukštinančios daoistinės filosofijos panestetinis pobūdis. Kuo daugiau gyvenau ir klajojau atokiomis įvairių Rytų kraštų, Baikalo ir Dzūkijos ežerų, upių pakrantėmis, miškų takeliais, tuo giliau ši pasaulėjauta skverbėsi į slėpingas dvasios kerteles. Vis artimesnis darėsi daoistų požiūris į gyvenimą, glaudaus bendravimo su gamta keliamus džiaugsmus, vienatvę, su nieku nepalyginamą gamtos grožį ir palaimą teikiantis buvimas natūralioje aplinkoje.

Svarbios tolesnei orientalistinių interesų plėtotei buvo stažuotės *L'Université de Paris-1 (Panthéon-Sorbonne)* ir *Collège de France*, 1996 m., mokslinis darbas *L'institute d'art et d'archéologie (L'Université de Paris-1)*, o 1998 m. – *Centre de Recherches sur l'art Paryžiuje*. Daug davė pažintis ir bendravimas su prancūzų sinologais Nicole Vandier-Nicolas, François Cheng, Danielle et Vadime Ellisseeff, François Jullien ir kitais, taip pat pedagoginis darbas Japonijoje,

bendravimas su puikiais kinų estetikos ir meno tradicijos žinovais Hidemichi Tanaka, Ken-ichi Sasaki ir kitais japonų mokslininkais.

Daugiau nei tris dešimtmečius įdėmiai sekiau naujų kinų estetikos, meno šaltinių ir svarbesnės interpretacinės literatūros pasirodymą. Viešėdamas Kinijoje, Japonijoje ir įvairiose užsienio šalyse, dirbdamas gerai sukomplektuotose akademinėse bibliotekose periodiškai sugrįždavau prie kinų estetikos ir meno tradicijai skirtų tekstų, nuolatos lankiau kinų ir kitų neeuropinių tautų menui skirtas įvairių muziejų kolekcijas. Pastebėjau, kad praslinkus ilgesniam laiko tarpšniui dėmesį patraukdavo anksčiau visiškai nepastebėti ar nereikšmingais laikyti dalykai.

Iš tikrųjų mokslinių ir meninių interesų sritys per pastaruosius daugiau nei tris dešimtmečius keitėsi, užsidedavau naujais sumanymais ir ilgam nuklysdavau į kitas lankas, rašiau tekstus, skirtus paskiriems idėjų istorijos, Vakarų ir Rytų tautų filosofijos istorijos, estetikos, meno filosofijos tarpšniams, civilizacijos, kultūros studijoms, orientalistikos ir komparatyvistikos istorijai. Įvairių tautų kultūros, mąstymo, estetinės minties ir meno tradicijų sąveikos problemos, ilgam įsivyravusios mano darbuose, tiesiogiai išplaukė iš neklasikinėje filosofijoje gvildenamų orientalistinių problemų lauko.

Knygų tekstai įvairių autorių kūrybinėje veikloje gimsta skirtingai. Tai priklauso nuo daugybės kūrėjo intelektualinės biografijos faktų, susidūrimų su išskiliomis asmenybėmis, įtaigiais tekstais, literatūros ir meno kūriniais. Ilgainiui įpratau vienu metu rašyti kelias knygas. Ryto valandas skiriu vieniems, o vakaro – kitiems tekstams. Tarp pagrindinių mokslinių darbų nuolatos įsiterpia įvairių užsienio autorių lietuviškų publikacijų, kolektyvinių knygų serijų rengimas, atskirų teminių veikalų sudarymas, kuris neretai pareikalauja nemažiau laiko, energijos, derinimo su autoriais nei nedidelės apimties monografijų rašymas. Ši „ryto darbų“ kupina saulėtekio nuotaikų knyga – man labai svarbi, kadangi ji skirta nuo pat pirmųjų darbų mane dominusių kinų estetikos ir meno problematikai ir primena įvairius bendravimo epizodus su man brangiais gilų režį mano gyvenime palikusiais žmonėmis.

Pirminis šios knygos variantas buvo parašytas kaip parengiamasis darbas programiniam mano gyvenimo veikalui *Grožis ir menas. Estetika ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai)*, kurio trumpasis, beveik dvigubai mažesnis nei buvo parengtas spaudai variantas, dėl įvairių aplinkybių pasirodė dviem leidiniais 1995 ir 1996 metais. Tuomet į šiuos leidinius pateko tik nedidelė jau parengto dar ranka smulkiu šriftu rašyto šios monografijos teksto, kuris tuomet sudarė apie 70 procentų dabartinės knygos teksto varianto.

Šios skaitytojams įteikiamo monografijos varianto struktūra ir aptariamų problemų laukas, lyginant su minėtu pirmuoju, ženkliai pasikeitė. Tai nulėmė daug skirtingų veiksnių, tačiau pirmiausia autoriaus dvasinė evoliucija, mokslinių interesų kaita, geresnė pažintis su įvairiomis kinų kultūros sritimis, ilgalaikis pasinėrimas į kinų meno pasaulį, jame slypinčias simbolines prasmes. Nemažiau svarbios buvo kelionės į įvairius Rytų ir Vakarų kraštus, lankymasis jų muziejuose, įdėmios monografijoje aprašomų kinų meno šedevrų lyginamosios studijos. Tai suteikdavo vis naujus postūmius knygos struktūros nuolatinėms transformacijoms. Tekstas nepastebimai apaugo naujomis temomis, personalijomis, idėjomis, lyginamaisiais ekskursais į kitų civilizacinių pasaulių estetinės minties ir meno tradicijas. Akivaizdu, kad prie neseniai išleistos ilgai brendusios knygos *Amžinybės ilgesys: Tradicinė indų kultūra, estetika ir menas* (2015) rankraščio dirbau mažiau, tačiau prie šios man neabejotinai dvasiškai artimesnės knygos teksto prisiliesdavau beveik kasmet dirbdamas įvairiuose Paryžiaus, Liono, Berno,

Kioto, Tokijo, Sendai, Maskvos ir kitų miestų bibliotekose. Taip nepastebimai knyga išaugo iki dabartinės apimties.

Daug kam gal atrodys netikėtai, tačiau vienu iš svarbesnių šios monografijos atsiradimo motyvų ir periodišką grįžimas prie atskirų jos temų ir motyvų plėtojimo išplaukė iš neblėstantčio dėmesio M. K. Čiurlionio kūrybai, siekimo geriau suprasti stipriai Rytų Azijos dailės tradicijų paveiktą jo brandžią „sonatinio“ periodo tapybą. Kitas nemažiau svarbus šios knygos atsiradimo postūmis yra Sankt Peterburgo Ermitaže 1961 m. išvysta kinų peizažo tapyba, kurią jau daugiau nei tris dešimtmečius laikau neprilygstamo grožio, harmonijos ir gelmės pasaulinės dailės reiškiniu. Tai skatino gilintis į savitos kinų estetikos ir meno tradicijos paslaptis. Kuo toliau, tuo tvirčiau manyje brendo noras pažinti užslėptas ją maitinusias versmes. Ši knyga tikriausiai nebūtų išvydusi dienos šviesos, jei ne bendravimas su daugybe mano intelektualinei biografijai svarbių žmonių – Konradu, Vandier-Nicolas, Jullieniu, Jelena Zavadskaja, Maliavinu, Natalija Nikolaeva, Tanaka, Sasaki ir kitais, su kuriais suvedė likimas ir gyvenimo vingiai. Daugelį monografijoje išdėstytų minčių aprobejavau ir tikrinau skaitydamas įvairius pranešimus konferencijose, rengdamas paskaitas ir straipsnius. Jų metu iškylanti polemika, abejonės, klausimai skatino vaizduotės polėkius, apmąstymus, vertė tikslinti išsakomus teiginius, pastūmėjo tolesniam daugelio idėjų ir temų plėtojimui.

Suprantama, kad neįmanoma parašyti monografijos be daugybės šaltinių, tekstų ir kritinės šios tematikos literatūros studijų. Tam tikrų problemų dirbantiems su kinų kultūros tyrinėjimams skirta literatūra mokslininkams sukelia kinų pavardžių, epochų, terminų suvienodinimo problema, kadangi skirtingose tautinėse Vakarų sinologijos tradicijose susiklostė savitos jų užrašymo tradicijos, kurios neretai ženkliai skyrėsi viena nuo kitos. Tai apsunkina įvairiuose kraštuose skirtingu metu išleistų kinų kultūrai skirtų tekstų skaitymą ir supratimą. Šią problemą ėmėsi spręsti patys kinai, sukūrė savo *pinyin* lotyniškais raidėmis kinų pavardžių ir terminų užrašymo sistemą. Dabar ji plačiai pasklido akademiniam pasaulyje ir išstūmė kitas sistemas. Todėl šioje monografijoje visa pavardžių rašyba ir terminologinis aparatas, įvairūs priedai knygos pabaigoje, pateikiami šia sunorminimo sistema.

Reiškiu gilią pagarbą ir dėkingumą akademikui Nikolajui Konradui, profesoriams Michailui Ovsianikovui, Jevgenijui Jakovlevui, Viktorui Byčkovui, Viačeslavui Šestakovui, Mikele Dufrenne'ui, Marcu Le Bot, Vandier-Nicolas, Marivonne Saisson, Tanakai, Sasaki, Charles Ridoux už konsultacijas ir sudarytas sąlygas dirbti mokslinį darbą universitetuose Paris-I (Sorbonne), Paris-VII (Diderot), Paris-X (Nanterre), *Collège de France*, Sendai, Kioto, Berno ir kitų kraštų universitetinėse bibliotekose. Nepaprastai dėkingas Ridoux, Zavadskajai, Maliavinui, Tanakai už daug metų besitęsiančius bičiuliškus ryšius, nuolatinį reagavimą į laiškus ir dosnų dalinimąsi mintimis ir pastebėjimais. Reiškiu giliausią padėką filosofui ir mecenatui Žilvinui Svirgariui, ženkliai prisidėjusiam spausdinant šią monografiją. Dėkoju sūnui Konstantinui, kuris padėjo tvarkyti kinų terminiją, teikė knygai gausią iliustracinę medžiagą, recenzentams ir skaičiams šios knygos tekstą Bronislovui Kuzmickui, Algiui Mickūnui, Juliu Vaitkevičiui, Daliai Švambarytei už vertingas pastabas, Lietuvos kultūros tyrimų instituto Leidybos skyriaus vadovui Adomui Matuliauskui, redaktorei Margaritai Dautartienei, dailininkei, maketuotojai Skaistei Ašmenavičiūtei, laborantėms Kristinai Garalytei, Karolinai Kaniušenaitei ir visiems, padėjusiems parengti šią monografiją spaudai.